

Marek Derwich

Główne założenia projektu
"Dziedzictwo kulturowe po
klasztorach skasowanych na
ziemiach dawnej Rzeczypospolitej
oraz na Śląsku w XVIII i XIX w. : losy,
znaczenie, inwentaryzacja".

Hereditas Monasteriorum 1, 357-368

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Biuro Projektu

Marek DERWICH
Instytut Historyczny
Uniwersytet Wrocławski

Główne założenia projektu

Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja.
Program Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016; nr 11H 11 021280*

Kasaty w XVIII i XIX w. na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Śląska

Około 1772 r., daty początków rozbiorów ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów, na jej obszarze istniało mniej więcej 990 klasztorów męskich z 14 540 zakonnikami i 150 klasztorów żeńskich z 2723 zakonnice, a na Śląsku, znajdującym się wówczas pod władzą Królestwa Prus (Śląsk Pruski) i, w niewielkiej części, Cesarstwa Austriackiego (Śląsk Cieszyński) – 73 klasztory męskie z 1334 zakonnikami oraz 19 klasztorów żeńskich z nieznaną liczbą zakonnice. W 1914 r. istniało zaledwie 188 klasztorów męskich z 2252 zakonnikami, czyli około 20% stanu wyjściowego; przy czym aż 133 klasztory (z 1830 zakonnikami) przetrwały na obszarze zaboru austriackiego. Niestety, nie ma podobnie dokładnych danych dla klasztorów żeńskich. Wiemy jednak, że sytuacja przedstawiała się tu zdecydowanie lepiej. Po pierwsze dlatego, że były one częściej niż męskie uznawane za „pożyteczne” dla społeczeństwa, a zatem rzadziej kasowane, po drugie z powodu rozkwitu nowych żeńskich form ruchu zakonnego, jaki nastąpił w XIX w.

Stan badań

Kasaty i ich skutki nie doczekały się pogłębionych badań, a kwestia dziedzictwa kulturowego po skasowanych klasztorach w ogóle nie była do tej pory obiektem oddzielnych dociekań¹.

Podstawowym, unikatowym w skali europejskiej opracowaniem pozostaje monografia Piotra P. Gacha ukazująca przede wszystkim prawny i ilościowy wymiar zjawiska². Uzupełniają ją liczne studia

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016.

1 Por. M. DERWICH, *Les recherches sur les dissolutions des institutions ecclésiastiques en Pologne et en Silésie aux XVIIIe et XIXe siècles : bilan historiographique et perspectives*, [w:] *Le soppressioni delle istituzioni ecclesiastiche in Europa dalle riforme settecentesche agli stati nazionali: modelli storiografici in prospettiva comparativa = The secularisation of the ecclesiastical institutions in Europe: from the eighteenth century reforms to the national states: historiographical patterns in a comparative approach. Seminario internazionale / International Seminar, Roma, 28 febbraio e 1 marzo 2011 / Rome, february 28th and march 1st*, materiały w druku.

2 P. P. GACH, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984; *idem*, *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914*, Lublin 1999.

szczegółowe i zarysy syntetyczne tego autora³. Nowy impuls do badań nad problematyką kasat dała zorganizowana przez piszącego te słowa w końcu 2010 r. międzynarodowa konferencja *Pruskie kasaty klasztorne na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, na której 90 referatów wysłuchało ponad 100 badaczy różnych zagadnień nie tylko z Polski, ale także z Czech, Francji, Niemiec, Rosji i Ukrainy⁴. Tematykę konferencji prezentuje księga streszczeń, opublikowana w językach polskim i angielskim jako oddzielna monografia⁵ oraz dostępna online. Pełne wydanie uzupełnionych i rozszerzonych materiałów pokonferencyjnych, w czterech tomach, ukaże się w 2013 r.

Znaczenie kasat

Kasaty dotknęły znacznie ponad 1000 klasztorów i kilkadziesiąt tysięcy zakonników i zakonnice, powodując rozproszenie i częściową destrukcję gromadzonej przez nich przez stulecia spuścizny materialnej i, zwłaszcza, kulturowej o ogromnym znaczeniu dla polskiej tożsamości narodowej. Mimo to nie zanikło ani życie zakonne, bujnie odrodzone po uzyskaniu niepodległości, ani dziedzictwo kulturowe skasowanych klasztorów.

Ze względu na skalę ilościową i terytorialną (od Odry i Nysy na zachodzie po Dniepr i Dźwinę na wschodzie, od Bałtyku na północy do Karpat i Sudetów na południu) oraz ogrom pozostałej po klasztorach spuścizny duchowej, kulturowej i materialnej problem kasat należy do jednego z najważniejszych, największych i najbardziej skomplikowanych, trudnych metodycznie i materiałowo problemów stojących przed polską humanistyką.

Specyfika badań nad dziedzictwem kulturowym po skasowanych klasztorach

Wskutek kasat klasztorów doszło do ogromnego transferu dóbr kultury, dokonywanego przez przejmowanie tychże dóbr przez państwowe instytucje kultury, nauki i gromadzenia zbiorów (w znacznej części specjalnie w tym celu tworzone), oraz do znaczącego rozproszenia ich części, zazwyczaj tej mniej cennej, drogą wyprzedaży, darowizn i nadań oraz pospolitych kradzieży.

Badanie dziedzictwa kulturowego po skasowanych klasztorach musi się zatem zacząć od ustalenia jego stanu wyjściowego, czyli od próby odtworzenia stanu posiadania klasztorów w momencie kasaty (służą temu akta kasacyjne), lub, gdy to jest niemożliwe, w okresie bezpośrednio ją poprzedzającym (służą temu recesy wizytacyjne, inwentarze, katalogi). Kolejnym krokiem powinno być prześledzenie losów tych dóbr w momencie kasaty oraz w latach następnych, gdy pozbawione swoich dawnych opiekunów obiekty poklasztorne i pozostałe w nich dobra kultury „szukały” nowych właścicieli, często zresztą bezskutecznie (akta kasacyjne i pokasacyjne). Trzecim krokiem musi być inwentaryzacja stanu zachowania tych dóbr w chwili obecnej (kwerenda w zbiorach archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych oraz poszukiwania terenowe). Realizacja tych celów nie jest możliwa bez gruntownego poznania przyczyn i przebiegu kasat, stosunku do nich społeczeństwa, Kościoła i rządów, śledzenia

3 *Idem*, *Mienie polskich zakonów i jego losy w XIX wieku* (Mozaika. Seria Monografii, 1), Rzym 1979; *idem*, *Geografia strat zakonów polskich w końcu XVIII i w XIX w.* (Mozaika. Seria Monografii, 2), Rzym 1980; *idem*, *Soppressioni 1773–1879. Polonia*, [w:] *Dizionario degli istituti di perfezione*, t. 8, Roma 1988, kol. 1830–1834; *idem*, *Kasata zakonów i klasztorów. W Polsce*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 939–942; *idem*, *Le soppressioni dei Regolari (1773–1914) nella cartografia e nella recente storiografia polacca*, [w:] G. POLI (cura), *Le inchieste europee sui beni ecclesiastici (Confronti Regionali secc. XVI–XIX)*, Bari 2005, s. 207–208.

4 Por. www.kasaty.nino.pl.

5 M. DERWICH, M. L. WÓJCIK (red.), *Pruskie kasaty klasztorne na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie. Międzynarodowa konferencja naukowa, Wrocław, 18–21 listopada 2010. Księga streszczeń*, Wrocław 2010. Dostępne także online: www.kasaty.nino.pl i www.wtmh.nino.pl/wydawnictwa.

zmian administracyjnych, organizacyjnych i cywilizacyjnych, kataklizmów i zniszczeń wojennych, migracji i wędrówek ludzi i przedmiotów.

Charakterystyka Projektu

Projekt zakłada centralną rejestrację i opracowanie dziedzictwa kulturowego po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w XVIII i XIX w. Jest to pierwsza na świecie kompleksowa próba identyfikacji i dokumentacji rozproszonych zbiorów poklasztornych. Pod względem terytorialnym obejmuje ona całą Polskę oraz kilka krajów ościennych (Austrię, Białoruś, Czechy, Litwę, Niemcy, Rosję, Ukrainę), a pod względem formalnym bardzo różnorodne dobra i obiekty, często nigdy w tym kontekście nie badane. Konieczne jest zatem objęcie kwereńdą również zbiorów przechowywanych w wymienionych krajach, a także współpraca badaczy reprezentujących różnorodne dyscypliny naukowe.

Znaczenie społeczne Projektu

W perspektywie społecznej Projekt związany jest z badaniem pamięci zbiorowej. Podejmowane w jego ramach działania nie sprowadzają się jedynie do praktyki archiwistycznej (choć ten komponent jest podstawowy), ale poprzez skoncentrowanie działań na upublicznieniu pozyskanych informacji mają szansę wpłynąć na stan pamięci zbiorowej w wymiarach lokalnym, regionalnym i narodowym. Upublicznienie informacji o dziedzictwie kasat za pomocą Portalu Wiedzy, a także konferencji, publikacji i wystaw, może się przyczynić do rozwoju lokalnych debat mających wpływ na tożsamość lokalną. W odniesieniu do kilku wybranych lokalizacji będziemy się tym zajmowali w ramach badania o charakterze socjologicznym, jednak zakładamy, że – nawet bez tej zewnętrznej inspiracji – upublicznienie informacji przyczyni się do wzrostu świadomości historycznej, co z kolei wpłynąć może pozytywnie na wzrost kapitału społecznego danej zbiorowości.

Zakres merytoryczny

Po długich dyskusjach zdecydowaliśmy się objąć badaniami i inwentaryzacją wszystkie elementy składowe dziedzictwa kulturowego po skasowanych klasztorach. Zatem nie tylko te mające bezpośrednie przełożenie kulturowe, jak np. zbiory rękopiśmienne, ale także te, które w rozmaity sposób wchodzą w skład kulturowego dziedzictwa narodowego oraz wpływają na jego kształt.

Badaniami i wstępną inwentaryzacją planujemy objąć nie tylko archiwalia, stare druki, książki, ale także inne różnorodne mobilia (np. liturgiczne, przedmioty użytku codziennego, pozostałości wyposażenia różnych funkcjonujących w klasztorach obiektów – aptek, szpitali, szkół, browarów etc.), zabudowania i inne obiekty *in situ*, w tym np. także założenia ogrodowe i parkowe.

Dużo klasztorów po kasacie uległo ruinie lub wręcz całkowicie znikło. Nie oznacza to jednak, że zginęło ich dziedzictwo kulturowe; przetrwało ono w postaci pochodzących z nich artefaktów. Bardzo często w zbiorowej świadomości okolicznych mieszkańców zachowała się także żywa pamięć o klasztorze, która także wchodzi w zakres naszych zainteresowań, podobnie zresztą jak kwestia funkcjonowania w dzisiejszej przestrzeni architektonicznej i społecznej obiektów po skasowanych klasztorach.

Portal Wiedzy jako centralny element Projektu

Jednym z ważnych środków do realizacji tych celów będzie Portal Wiedzy, funkcjonujący w systemie gridowym, dotąd w takim stopniu niewykorzystywanym na potrzeby badań humanistycznych. Ta koncepcja badawcza umożliwi nie tylko generowanie i wymianę treści przez uczestników Projektu, ale także tworzenie się wokół platformy społeczności, wykorzystywanie efektów sieciowych, możli-

wość nawiązywania kontaktów (Web 2.0, 3.0), stosowanie otwartych licencji, publikowanie online wyników badań (w tym w planowanym czasopiśmie elektronicznym). Da to możliwość ciągłego uzupełniania danych przez użytkowników z różnych ośrodków i państw (także na podstawie przewidzianych w projekcie narzędzi, jak baza klasztorów, baza proveniencyjna), stanie się również miejscem naukowej komunikacji.

Dzięki interoperacyjności oraz zdolności do integracji z produktami innych projektów realizowanych w Unii Europejskiej Portal Wiedzy będzie spełniał także niezwykle istotną – i nowatorską w realizacji badań – funkcję w zakresie usystematyzowania badań, inwentaryzacji i kontroli ich postępów oraz niemal natychmiastowej elektronicznej prezentacji ich rezultatów. Równocześnie ten publicznie dostępny Portal będzie istotnym elementem: 1. kontroli rzetelności wykonania badań i inwentaryzacji, 2. udostępnienia, rozpowszechnienia i rozpropagowania ich wyników, także za granicą (wersja angielskojęzyczna), 3. ich weryfikacji i uzupełnienia (pod kontrolą osób odpowiedzialnych za Portal i bazy).

Stopniowe napełnianie interaktywnych baz zapewni znaczący postęp w zakresie zinwentaryzowania, udokumentowania i udostępnienia, w jednym miejscu, jak największej ilości informacji o zachowanym, ale rozproszonym poklasztorowym dziedzictwie kulturowym z ziem dawnej Rzeczypospolitej oraz Śląska. Bazy będą uzupełniane systematycznie, lecz tylko w miarę możliwości i liczebności zespołów badawczych. Ze względu na rozległy obszar badawczy zakłada się jedynie wstępne zinwentaryzowanie dziedzictwa pokasacyjnego oraz stworzenie modelowych przykładów.

Wykaz planowanych baz:

1. Skasowanych klasztorów
2. Znaków własnościowych
3. Bibliografii piśmiennictwa
4. Druków z bibliotek skasowanych klasztorów
5. Rękopisów z bibliotek skasowanych klasztorów
6. Akt kasacyjnych i pokasacyjnych
7. Archiwaliów poklasztorowych
8. Dziedzictwa ruchomego (mobiliów) skasowanych klasztorów
9. Dziedzictwa przyrodniczego (ogrodów i parków należących do skasowanych klasztorów, w tym zabytków sztuki ogrodowej i architektury oraz pomników przyrody)
10. Architektury poklasztornej
11. Losów zakonników ze skasowanych klasztorów.

Cele Projektu

Projekt ma na celu zapoczątkowanie wszechstronnych i interdyscyplinarnych badań zmierzających do opracowania i zinwentaryzowania dziedzictwa kulturowego pozostałego po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w., jako ważnej, integralnej części duchowego i materialnego dziedzictwa narodowego. Portal Wiedzy umożliwi śledzenie postępów tych badań (a także czynne włączenie się do nich) oraz korzystanie z ich rezultatów.

Realizacji tego celu głównego służą cele cząstkowe:

1. Zbudowanie metodycznych i organizacyjnych podstaw dla wszechstronnego poznania wielkości, stanu zachowania i znaczenia dziedzictwa kulturowego pozostałego po skasowanych klasztorach.

2. Udostępnienie tego dziedzictwa kulturowego odbiorcom polskim i zagranicznym, przez Portal Wiedzy oraz publikacje drukowane i online.
3. Rozpropagowanie wartości, znaczenia i roli dziedzictwa kulturowego pozostałego po skasowanych klasztorach jako integralnej części dziedzictwa narodowego Polski oraz państw, których obszar wchodził przed rozbiorem w skład Rzeczypospolitej Obojga Narodów, głównie Białorusi, Litwy i Ukrainy.
4. Rozpoczęcie kompleksowych, wszechstronnych, interdyscyplinarnych badań nad dziedzictwem kulturowym po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w., zmierzających do:
5. Inwentaryzacji tego dziedzictwa oraz
6. Ukazania jego roli i znaczenia dla społeczeństwa i kultury narodowej.

Sposoby realizacji Projektu

1. Inicjowanie i finansowanie kwerend archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych oraz poszukiwań w terenie.
2. Inicjowanie i finansowanie opracowania odpowiednich inwentarzy i katalogów.
3. Inicjowanie i finansowanie edycji wybranych źródeł i zespołów źródeł.
4. Organizacja i wspieranie zespołów badawczych realizujących cele Projektu.
5. Organizacja i wspieranie konferencji naukowych poświęconych wybranym zagadnieniom związanym z realizacją Projektu.
6. Opracowanie, uzupełnianie i kontrola baz danych w ramach Portalu Wiedzy.
7. Publikowanie i wspieranie publikacji prac będących wynikiem powyższych inicjatyw.
8. Wspieranie merytoryczne i finansowe inicjatyw zmierzających do realizacji celów Projektu.
9. Informowanie o osiągniętych rezultatach oraz o zamierzeniach na stronie www.kasaty.pl oraz na łamach półrocznika „Hereditas Monasteriorum” (www.hm.kasaty.pl).

Zasady finansowania prac w ramach Projektu

Finansujemy lub współfinansujemy prace inwentaryzacyjne lub wydawnicze, które dotyczą spuścizny po skasowanych klasztorach (archiwaliów, księgozbiorów, dzieł sztuki, wyposażenia kościoła, klasztoru i wszelkich innych mobiliów, ludzi (zakonników i służby), zabudowań, dóbr (folwarków, wsi etc.), kościołów prepozyturalnych i parafialnych, kaplic, dworów), losów tej spuścizny i jej różnorakiego znaczenia – a zatem:

1. lustracji, inwentarzy, katalogów, recesów wizytacyjnych etc. ukazujących stan posiadania klasztoru w przeddzień kasaty (nie interesują nas badania nad dziejami klasztorów);
2. aktów prawnych wprowadzających kasaty i regulujących ich przebieg;
3. archiwaliów wytworzonych w trakcie kasat poszczególnych klasztorów;
4. archiwaliów (głównie, ale nie tylko, urzędowych) wytworzonych po kasatach – w zakresie ich znaczenia dla odtworzenia losów i znaczenia spuścizny poklasztornej (także ludzi);
5. wyjątkowo: edycji innych, szczególnie ważnych, unikatowych źródeł pozostałych po skasowanych klasztorach.

Finansujemy także badania oraz publikacje ich wyników w zakresie:

1. genezy i przebiegu kasat, także w ujęciu porównawczym europejskim;

2. różnych opinii i informacji prasowych etc. na temat kasat i losów spuścizny poklasztornej;
3. losów spuścizny po skasowanych klasztorach (także ludzi);
4. ukazania dalszego funkcjonowania spuścizny poklasztornej, w tym ludzi i miejsca, w lokalnym, regionalnym i szerszym wymiarze, znaczenia dla religijności, kultury, turystyki etc. oraz miejsca tej spuścizny w pamięci zbiorowej;
5. wprowadzania uzyskanych danych do baz online Projektu (Portal Wiedzy, www.kasaty.pl).

Skład zespołu badawczego

Skład zespołu jest otwarty, tzn. może do niego dołączyć każdy, kogo projekt badawczy zostanie zaakceptowany. W zespole znaleźli się historycy oraz badacze reprezentujący różne dziedziny pokrewne i inne dziedziny humanistyczne, a nawet specjaliści z zakresu wiedzy o przyrodzie czy informatyki. Z nauk humanistycznych reprezentowane są: historia, historia sztuki, archeologia, filologia klasyczna, filologia polska, filozofia, bibliologia, bibliotekoznawstwo, kulturoznawstwo, etnografia, etnologia, socjologia, italianistyka, muzykologia, teologia, liturgika, źródłoznawstwo. Z nauk ścisłych i przyrodniczych reprezentowane są: programowanie, informatyka, informatologia, architektura, urbanistyka, architektura krajobrazu, dendrologia. Z zakresu specjalności użytkowych udział w projekcie zadeklarowali: archiwiści, bibliotekarze, konserwatorzy, muzealnicy, informacja naukowa. Trzeba podkreślić obecność w zespole badaczy nie tylko świeckich, ale także duchownych, zarówno diecezjalnych, jak i zakonnych.

Istotne znaczenie, zwłaszcza dla badań nad dziedzictwem kulturowym po klasztorach skasowanych na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej, ma stosunkowo liczny i reprezentatywny udział w zespole badaczy zagranicznych, w tym białoruskich, litewskich i zwłaszcza ukraińskich. Listę członków zespołu oraz instytucji partnerskich, z danymi kontaktowymi, można znaleźć na stronie www.kasaty.pl.

Miejsce realizacji i skład zespołu kierowniczego

Projekt jest realizowany w ramach Polskiego Towarzystwa Historycznego, które wydaje się największym podmiotem dla ogólnopolskiego projektu badawczego tak szerokiego i ważnego dla dziedzictwa narodowego.

Biuro Projektu znajduje się we Wrocławiu, w siedzibie Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii, oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego, ul. Szewska 49. Projektem kieruje prof. dr hab. Marek Derwich, sekretarzem Projektu jest mgr Katarzyna Bock, a koordynatorem – mgr Mateusz Matużyk.

Informacje o Projekcie, zrealizowanych pracach oraz inicjatywach

Projekt ma swoją stronę internetową (www.kasaty.pl), na której znajdują się informacje o Projekcie, zespole i instytucjach partnerskich, sposobach kontaktu, o zrealizowanych i planowanych inicjatywach, w tym sprawozdania z organizowanych konferencji, wykaz publikacji i wydawnictw, publikowana co pół roku *Kronika Projektu*, linki do Portalu Wiedzy oraz półrocznika „Hereditas Monasteriorum”, którego wydzielony dział poświęcony jest sprawozdaniom i relacjom z przebiegu prac oraz *Kronice Projektu*.

Marek DERWICH
Institute of History
University of Wrocław

The main assumptions of the project
*Cultural heritage of dissolved monasteries on the territory of former Poland
and in Silesia in 18th and 19th c.: fate, significance, cataloguing.*
Programme of the Ministry of Science and Higher Education
under the name of the "National Programme for the Development
of Humanities" in the years 2012–2016; no. 11H 11 021280*

The dissolutions in 18th and 19th centuries in the former Polish-Lithuanian
Commonwealth and Silesia

Around 1772, the date of the beginning of Polish-Lithuanian Commonwealth partition, on its territory were approximately 990 monasteries with 14,540 monks and 150 convents with 2723 nuns, and in Silesia – under the rule of the Kingdom of Prussia (Prussian Silesia) and partially the Austrian Empire (Cieszyn Silesia) – 73 monasteries with 1334 friars and 19 convents with unknown number of sisters. In 1914 there were only 188 monasteries with 2252 monks, what is about 20% of the initial state; while as many as 133 convents (with 1830 religious brothers) survived within the lands annexed by Austria. Unfortunately, there is no similarly detailed data for female convents. What is known, however, is that the situation was much better here. Firstly, because they were more likely than male convents considered as "useful" for the society, and therefore less likely to be dissolved, and secondly, because of the rise of new female religious movements forms that occurred in 19 century.

State of research

The dissolutions and their effects were never researched in-depth, and the issue of cultural heritage of dissolved monasteries was not at all the subject of separate investigations up to now¹. The primary, unique in Europe elaboration is the monograph of Piotr P. Gach, representing above all legal and quantitative dimensions of the phenomenon². It is supplemented with a number of detailed

* Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the "National Programme for the Development of Humanities" in the years 2012–2016.

1 M. DERWICH, *Les recherches sur les dissolutions des institutions ecclésiastiques en Pologne et en Silésie aux XVIIIe et XIXe siècles : bilan historiographique et perspectives*, [in:] *Le sopressioni delle istituzioni ecclesiastiche in Europa dalle riforme settecentesche agli stati nazionali: modelli storiografici in prospettiva comparativa = The secularisation of the ecclesiastical institutions in Europe: from the eighteenth century reforms to the national states: historiographical patterns in a comparative approach. Seminario internazionale / International Seminar, Roma, 28 febbraio e 1 marzo 2011/Rome, february 28th and march 1st*, print.

2 P. P. GACH, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914 [The dissolutions of the monasteries on the territory of former Poland and in Silesia in 1773–1914]*, Lublin 1984; *idem, Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773–1914 [Structures and pastoral work of friaries on the territory of former Poland and in Silesia in 1773–1914]*, Lublin 1999.

studies and synthetic outlines of the author³. A new impulse for research on the problem of dissolutions gave, organized in 2010 by author of hereby document, the international conference *Pruskie kasaty klasztorne na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie* [The Prussian monastic dissolutions in Silesia on the background of secularization processes in Poland and Europe] where 90 papers were heard by over 100 researchers of various issues, not only from Poland, but also from Czech Republic, France, Germany, Russia, and Ukraine⁴. The subject of the conference is presented by the book of summaries, published in Polish and English as a separate monograph⁵, also available online. The complete, supplemented and expanded edition of conference proceedings will be released in four volumes in 2013.

Significance of dissolutions

The dissolutions affected well over 1000 monasteries and tens of thousands of monks and nuns causing dispersion and partial destruction of their, accumulated over the centuries, material heritage and – especially – cultural legacy, with huge significance for the Polish national identity. Despite that fact, neither the religious life has disappeared, vigorously revived after gaining independence, nor the cultural heritage of dissolved monasteries.

Considering the quantitative and territorial scale (the Oder-Neisse line in the west to the Dnieper and Daugava rivers in the east, from the Baltic Sea in the north to the Carpathians and Sudetes in the south) and the vastness of remaining post monastic spiritual, cultural, and material heritage, the issue of dissolutions is one of the most important, the largest and most complex, difficult methodologically and materially problems faced by the Polish humanities.

The specificity of research on the cultural heritage of the dissolved monasteries

One of the consequences of monastic dissolutions was a massive transfer of cultural goods, made by the acquisition of such assets by public institutions of culture, science and gathering sets (to a large extent, specifically established for this purpose), and significant dispersion of their part, usually the less valuable, by sales, gifts and grants, and ordinary thefts.

The study on the cultural heritage after the dissolved monasteries must therefore begin with determining the initial state, that is, with an attempt to recreate the belongings of the monastery at the time of suppression (with the help of dissolution acts) or if it not possible, in the period immediately preceding it (with the help of visitation recesses, inventories, catalogues). The next step should be to

3 *Idem, Mienie polskich zakonów i jego losy w XIX wieku* [The property of Polish monastic orders and its vicissitudes in 19th century] (Mozaika. Seria Monografii, 1), Rzym 1979; *idem, Geografia strat zakonów polskich w końcu XVIII i w XIX w.* [The loss geography of the Polish monastic orders in the end of 18th and in the 19th century] (Mozaika. Seria Monografii, 2), Rzym 1980; *idem, Soppressioni 1773–1879. Polonia*, [in:] *Dizionario degli istituti di perfezione*, t. 8, Roma 1988, col. 1830–1834; *idem, Kasata zakonów i klasztorów. W Polsce* [The dissolution of monasteries and convents. In Poland], [in:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, col. 939–942; *idem, Le soppressioni dei Regolari (1773–1914) nella cartografia e nella recente storiografia polacca*, [in:] G. POLI (cura), *Le inchieste europee sui beni ecclesiastici (Confronti Regionali secc. XVI–XIX)*, Bari 2005, p. 207–208.

4 Cf. www.kasaty.nino.pl.

5 M. DERWICH, M. L. WÓJCIK (ed.), *Pruskie kasaty klasztorne na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie. Międzynarodowa konferencja naukowa, Wrocław, 18–21 listopada 2010. Księga streszczeń = The Prussian dissolution of monasteries in Silesia against a background of secularization processes in Poland and Europe. International scientific conference, Wrocław, 18–21 November 2010. Book of summaries*, Wrocław 2010. Also available online: www.kasaty.nino.pl and www.wtmh.nino.pl/wydawnictwa.

trace the fate of those goods in the moment of dissolution and in following years when, deprived of their old caretakers, the former religious objects along with their cultural goods were “looking for” new owners, often unsuccessfully (dissolution and post-dissolution acts). The third step is to inventory the preservation state of the goods at the time being (query the archives, libraries, museums, and field research). Achieving these goals will not be possible without fundamental knowledge of the causes and courses of the dissolutions, the attitude of society, the Church and governments, tracking administrative, organizational and civilizational changes, natural disasters and war devastation, and migration of people and objects.

Characteristics of the Project

The Project involves central registration and scientific description of cultural heritage of the monasteries dissolved on the lands of former Commonwealth and Silesia in 18th and 19th centuries. It is the world's first comprehensive attempt to identify and catalogue dispersed post-monastic collections. In the territorial scope it covers the entire territory of Poland and a number of neighbouring countries (Austria, Belarus, Czech Republic, Lithuania, Germany, Russia, Ukraine), and formally – a wide variety of goods and objects, often never researched in this context. It is therefore appropriate to include the query of the collections stored in the mentioned countries, as well as the cooperation of researchers representing different scientific disciplines.

Social significance of the Project

In the social context, the Project is connected with the study of collective memory. The actions undertaken within the Project cannot be solely attributed to the practice of archiving (though it is the basic component), but through the focusing on presenting gathered information to the public, they are likely to affect the state of collective memory in local, regional and national dimensions. Publishing the information about the post-dissolution heritage using the Knowledge Portal and also conferences, publications, and exhibitions can contribute to development of local debates influencing local identity. For a number of selected locations it will be research within the framework of sociological study, however, we assume that – even without the external inspiration – publishing the information will help to growth historical consciousness, which in turn can positively effect in growth of social capital of the community.

Substantive scope

After long discussion, we decided to extend the research and inventory for all of components of the cultural heritage of dissolved monasteries. Therefore, not only those with direct cultural impact, such as collections of manuscripts, but also those which in many different ways are part of cultural heritage and influence its shape.

The research and initial inventory is supposed to include not only archives, old prints, books, but also other various movable goods (i.e. liturgical, everyday objects, remnants of the equipment of different objects functioning in the monastery – pharmacies, hospitals, schools, breweries, etc.), buildings and other objects *in situ*, including park and garden formations.

A lot of convents after dissolution have been ruined or even completely disappeared. This does not mean, however, that their cultural heritage is gone; it has survived in the form of originating from them artifacts. Very often, in the collective consciousness of local residents the live memory of the monastery has survived, what also falls within the scope of our interests, just as the matter of functioning of post-monastic objects in present architectural and social space.

The Knowledge Portal as the central element of the Project

One of the important means to achieve these goals will be the Knowledge Portal, functioning in the grid system, unused to this extent for humanities research yet. This research concept will not only enable to generate and share its content by the participants of the Project, but also to develop a community around the platform, use of network effects, the possibility to establish contacts (Web 2.0, 3.0), the use of open licenses, online publishing of research results (including in the planned electronic journal). This will allow continuous data supplementation by users from different centers and countries (also basing on the tools provided within the Project, such as the base of monasteries, base of provenance), it will also become a place of scientific communication. With the interoperability and the ability to integrate with products of other projects conducted in the European Union, the Knowledge Portal will fulfill also very important – and innovative in implementing research – function in systematizing research, inventories and monitoring their progress, and almost immediate electronic presentation of the results. At the same time, the publicly available Portal will be important element of: 1. monitoring of reliability of conducted research and inventories, 2. sharing, spreading, and propagating their results, also abroad (English version), 3. their verification and supplementation (under the control of those responsible for the Portal and database).

The progressive filling of interactive database will provide a significant improvement in the cataloguing, documenting, and sharing in one place as much information about preserved, but dispersed, post-monastic cultural heritage from the former Commonwealth lands and Silesia, as possible. Database will be updated systematically, but only as far as possible and depending from the number of research teams. Due to the vast research scope, the initial inventory of post-dissolution heritage and creation of model examples only is assumed.

The list of planned databases:

1. Dissolved monasteries
2. Signs of ownership
3. Bibliography of the literature
4. Prints from the libraries of dissolved monasteries
5. Manuscripts from the libraries of dissolved monasteries
6. Dissolution and post-dissolution acts
7. Post-monastic archives
8. Movable heritage (mobilia) of dissolved monasteries
9. Natural heritage (gardens and parks belonging to the dissolved monasteries, including monuments of garden art and architecture, and monuments of nature)
10. Post-monastic architecture
11. The fate of the monks of dissolved monasteries

The aims of the Project

The project aims to initiate comprehensive and interdisciplinary research leading to describe and catalogue cultural heritage remaining after the monasteries dissolved on the lands of former Poland and Silesia in 18th and 19th centuries, as an important, integral part of spiritual and material national legacy. The Knowledge Portal will allow to track progress of these studies (as well as active involvement in them) and the use of their results.

Achieving the main goal will be possible with following sub-objectives:

1. Development of methodological and organizational foundations for a comprehensive knowledge of size, state of preservation and importance of cultural heritage remaining after the dissolved monasteries.
2. Provide this cultural legacy to Polish and foreign audience through the Knowledge Portal, and printed books and online publications.
3. Promotion of values, meaning, and role of the cultural heritage left after the dissolved monasteries as the integral part of national heritage of Poland and countries, which areas before partitions were constituting the Polish-Lithuanian Commonwealth – mainly Belarus, Lithuania, and Ukraine.
4. Starting complex, comprehensive, interdisciplinary research on the cultural heritage after the monasteries dissolved on the lands of former Poland and Silesia in 18th and 19th centuries, leading to:
5. Cataloguing this heritage and
6. Presenting its role and importance for the society and national culture.

Methods of the Project fulfillment

1. Initiating and funding archival, library, and museum queries and field research.
2. Initiating and funding the development of appropriate inventories and catalogues.
3. Initiating and funding editions of selected sources and group of sources.
4. Organizing and supporting research teams fulfilling the aims of the Project.
5. Organizing and supporting scientific conferences dedicated to selected issues related with the implementation of the Project.
6. Developing, updating and monitoring of the databases on the Knowledge Portal.
7. Publishing and promoting publications being a result of above initiatives.
8. Substantial and financial support of initiatives aiming to implement the objectives of the Project.
9. Informing on the results achieved and plans at www.kasaty.pl and semi-annual journal "Hereditas Monasteriorum" (www.hm.kasaty.pl).

Financial policy of the Project

We are funding or co-funding inventory or publishing works that are related to the heritage after the dissolved monasteries (archives, book collections, works of art, furnishings of the churches, monasteries, and any other movables, people (monks and servants), buildings, properties (granges, villages, etc.) prepository and parish churches, chapels, mansions), the fate of this heritage and its importance, and thus:

1. scrutinies, inventories, catalogues, visitation recesses, etc. presenting possessions of the monastery on the eve of dissolution (we are not interested in research on the history of the monasteries);
2. legislation acts introducing the dissolutions and regulating their process;
3. archives generated by the suppression of individual monasteries;
4. archives (mainly, but not only, the official) produced after the dissolution – in terms of their importance to recreate the fate and meaning of the post-monastic heritage (also people);
5. exceptionally: editions of other, especially important, unique sources remaining after the dissolved monasteries.

We are financing also researches and publish their results in terms of:

1. the origins and course of the dissolutions, also in European comparative terms;
2. different reviews and press releases etc. on the dissolutions and fate of post-monastic legacy;
3. the fate of heritage (also people) after the dissolved monasteries;
4. presenting further functioning of former monastery, including people and places, in local, regional and more general dimension, the importance for religiousness, culture, tourism, etc., and the place of this legacy in the collective memory;
5. placing the collected data in the online database of the Project (Knowledge Portal, www.kasaty.pl).

The research team

The board is open, so anyone willing to join, whose research project will be accepted, can be a part of it. The team consists of historians and researchers representing various related and different fields of humanities and even specialists from the field of knowledge about nature and informatics. The humanities are represented by: history, art history, archeology, classical philology, Polish philology, philosophy, bibliography, library studies, culture studies, ethnography, ethnology, sociology, Italian philology, musicology, teology, liturgical studies, source studies. The exact and natural sciences are represented by: programming, computer science, information studies, architecture, urban planning, landscape architecture, dendrology. The range of usable specialties involved in the project was declared by: archivists, librarians, conservators, museologists, scientific information. It should be emphasized, that in the team there are not only secular researchers, but also clerical as well – both diocesan and monastic.

Essential meaning, especially for the research on cultural heritage after the monasteries dissolved on the eastern lands of the former Commonwealth, has a relatively large and representative participation in the team of foreign researchers, including Belarusian, Lithuanian, and Ukrainian in particular. The list of team members and partner institutions, with contact details can be found on www.kasaty.pl.

Project location and management team

The Project is carried under the Polish History Society [Polskie Towarzystwo Historyczne], which seems to be the most appropriate subject for a nationwide research project, such broad and such important for the national heritage.

The office of the Project is located in Wrocław, in the seat of Wrocław Association of History Enthusiasts [Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii], a branch of the Polish History Society, Szewska str. 49. The Project is headed by Prof. Marek Derwich, Ph.D., the Project secretary is Katarzyna Bock, M.A., and coordinator – Mateusz Matuszyk, M.A.

Information about the Project, accomplished works and initiatives

The Project has a website (www.kasaty.pl), which contains information about it, the team and partner institutions, contact details, completed and planned initiatives, including reports from organized conferences, list of publications and publishing houses, *The Chronicle of the Project* [Kronika Projektu] published every six months, links to Knowledge Portal and semi-annual "Hereditas Monasteriorum", which separate department is dedicated to reports and relations on the work and to *The Chronicle of the Project*.